

A value, that unites the lexemes of synonymous row - ability to pass ideas, emotional states, report information using facilities of language, is distinguished.

Iryna Vilde uses language semantic and common semantic-syntactical synonyms to represent a value «to have ability to express opinions, sense».

Synonyms differ from each other on such basic features as amount of broadcasting participants; methods of action; speed; volume; duration; timbre and height of voice; clearness; estimation; stylistic component.

It has been summarized that specific features of Iryna Vilde individual style include: extensive use of synonymic diversity of the Ukrainian language, priority use of general-language synonyms, active functioning of phrasal synonymic units.

Keywords: verbal synonyms, classification of synonyms, synonymous line, semantics, contextual meaning.

УДК 811. 111.161.2.373. 45

Ганна МЕЖЖЕРІНА

ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ АНГЛІЙСЬКИХ АВІАЦІЙНИХ ТЕРМІНІВ З КОРИННИМИ ЛЕКСЕМНИМИ МОРФЕМАМИ

Стаття присвячена особливостям перекладу українською мовою англійських авіаційних термінів-комполітів з корінними лексемними морфемами *after-*, *down-*, *off-* тощо. З'ясовано закономірності структурної інтеграції компонентів англійських та українських авіаційних термінів-комполітів, види структурно-семантичних трансформацій при перекладі. Джерело матеріалу – словники авіаційних термінів та оригінальні наукові тексти (субмова авіації).

Ключові слова: авіаційний термін, композит, морфема, семантика, граматична трансформація.

Структурно-семантична характеристика складних слів в англійській мові слугує предметом дослідження як англійських та американських (Н. Фебб, С. Ольсен, М. Хаспельмат, Л. Бауер, Г. Буйдж та ін.), так і вітчизняних лінгвістів (І. В. Арнольд, Ю. А. Зацний, В. І. Карабан, І. М. Кочан, О. Д. Мешков, Е. Я. Мороховська, В. І. Шадрін та ін.). Найяскравіше особливості англійського термінотворення проступають під час перекладу

технічного тексту, який репрезентує певну галузь науки. Проблеми перекладу наукових текстів з авіації багато в чому пов'язані з тим, що структурні типи авіаційних термінів в українській і англійській мовах збігаються лише в загальних рисах. Незважаючи на прагнення перекладача до максимального збереження структурно-семантичних параметрів термінів, значних трансформацій зазнають і терміни, які мають просту структуру, і композити, і терміни-словосполучення. На відміну від граматичних трансформацій, які водночас охоплюють термін як цілісну лексичну одиницю і кожний з його компонентів, семантичні трансформації можуть торкатися окремих складників терміна, але не мають порушувати термінологічного значення в цілому. Об'єктом нашого дослідження є англійські авіаційні терміни-композити з лексемними морфемами, дібрані шляхом суцільної вибірки зі словників авіаційних термінів та оригінальних наукових текстів, і відповідники до них в українській терміносистемі. Спробуємо з'ясувати закономірності в досягненні адекватності між авіаційними англійськими та українськими термінами-композитами з лексемними морфемами.

Здійснивши класифікацію англійських складних слів, автори численних праць з морфології англійської мови Антуанетта Бісетто і Серхіо Скелайз дійшли висновку, що для побудови композитів звичайно обирають два іменники або прикметник з іменником, тоді як іншими лексичними категоріями часто нехтують. Це відноситься до моделей поєднання прикметників з прикметниками, іменниками, дієсловами (Adj+Adj, Adj+N, V+Adj, N+Adj), а також до сполук, які містять у своєму складі прийменники, займенники, частки [3, с. 3]. Утворення складних слів з лексемними морфемами належить до непродуктивного типу словотвору. Зауважимо, що розроблена А. Бісетто і С. Скелайзом класифікація моделей словоскладання за принципом продуктивності відбиває загальну, інтерстильову, картину англійського компаундингу, але не є абсолютно релевантною для окремих його секторів, у тому числі, для утворення термінів-композитів. У результаті зіставлення структурних типів англійських авіаційних термінів виявлено, що складні сполуки, які містять у своєму складі прийменники, займенники, частки і нечасто вживаються в літературній мові,

сконцентровані саме в сфері термінологічної лексики і становлять помітний шар англійської авіаційної терміносистеми.

Свого часу спеціаліст у галузі словоскладання в англійській мові О. Д. Мешков відзначав, що і у вітчизняній, і в зарубіжній лінгвістичній літературі немає єдиної думки стосовно визначення характеру відношень між компонентами складного слова: «Уже саме розмаїття найменувань відношень між компонентами складного слова говорить про складність проблеми: смислові, логічні, семантичні, структурно-семантичні, синтаксичні, синтактико-подібні та інші відношення, при цьому за різними найменування іноді стоять однакові поняття, і, навпаки, одні й ті самі найменування, які застосовують різні автори, відбивають далеко не однакові поняття» [2, с. 143]. Зіставивши судження мовознавців (К. Бругман, О. Есперсен, О. І. Томпсон, Н. М. Амосова, І. В. Арнольд, М. Д. Степанова, Н. Г. Гутерман, О. С. Кубрякова, Л. Вейсгербер та ін.) з приводу природи зв'язків між компонентами композитів, учений дійшов висновку, що найчастіше відбувається змішування двох основних видів зв'язків – внутрішньослівного опосередкованого синтагматичного зв'язку, «який формує структурно-семантичне значення складного слова», і лексичного взаємозв'язку, «який модифікує лексичне значення складного слова» [2, с. 147]. Поява нових ідей, теорій, класифікацій майже не вплинула на ситуацію. А. Бісетто і С. Скелайз, розглянувши класифікації складних слів, запропоновані, починаючи з 1930-х років, Л. Блумфільдом, Ш. Баллі, Г. Марчандом, Ф. Спенсером, Н. Феббом, С. Ольсеном, М. Хаспельматом, Л. Бауером, Г. Буйджем (L. Bloomfield, Sh. Bally, H. Marchand, F. Spencer, N. Fabb, S. Olsen, M. Haspelmath, L. Bauer, G. Booij), також відзначили, що кожна з класифікацій спиралася на гетерогенну природу критеріїв, за якими вони були розроблені [3, с. 3]. Учені висунули нову класифікацію, в якій спробували поєднати два основні види критеріїв – граматичний і семантичний. «Специфіка композитів, – пишуть А. Бісетто і С. Скелайз, – полягає в тому, що обидва конституенти пов'язані граматичним зв'язком, який відкрито не виражений. Тому ми хотіли б запропонувати класифікацію, яка однозначно й послідовно ґрунтується на цьому критерії. На граматичні відношення між двома конституентами композита можна спроектувати відношення, які діють в

синтаксичних конструкціях, а саме відношення підпорядкування, координації та атрибуції» [3, с. 9; переклад наш – Г.М.]. Згідно класифікації, складні слова мають бути розбиті на три групи – субординативні, атрибутивні, координативні, які, у свою чергу, діляться на ендосентричні та екзосентричні [там само]. Фактично, така класифікація водночас відбиває морфологічні, синтаксичні та семантичні особливості складних слів, тобто саме ті характеристики, які рельєфно проступають під час перекладу композитів з англійської мови на українську.

У результаті аналізу виявлено, що в утворенні англійських авіаційних термінів-композитів задіяні корінні лексемні морфеми *after-*, *down-*, *off-*, *-out*, *over-*, *self-*, *-up*. Відсутність в українській мові фонетично співвідносних еквівалентів до таких морфем, а також те, що завдяки своєму походженню ці морфеми є багатозначними, унеможливує використання поморфемного перекладу та калькування. У мові перекладу відповідники до екзосентричних композитів із зазначеними морфемами мають структуру, яка не збігається зі структурою англійських композитів: *afterburner* – форсажна камера; *downlock* – замок випущеного положення (шасі); *pullout* – виведення з пікірування / вирівнювання при посадці. Наприклад, у реченні *An empirical model for self-shedding was created by expanding on the basic methods developed by Fortin... Flemming et al* [Bain: 4] українським відповідником до екзосентричного композита *self-shedding* слугує багатокомпонентне словосполучення *самоскидання льоду з лопатей повітряного гвинта*. Під час перекладу англійські терміни-композити зазнають повної граматичної трансформації, перетворюючись на терміни-словосполучення, в яких жоден з компонентів не є прямим відповідником до англійської морфеми: *run-off* – бічне викочування; *off-centering* – зміщення центру; *downlatch* – заскочка замка випущеного положення (шасі); *count-down* – процент втрати; *let-down* – зниження; *downlock* – замок випущеного положення (шасі). У реченні *Abrupt nose-down pitching movements should also be avoided* [CDAAC, circ. 7] наявний композит *nose-down*, другий компонент якого представлений корінною лексемною морфемою *down*. Незважаючи на прозору семантику кожного з компонентів композита (іменник *nose* «ніс» + лексемна морфема *down* «вниз»), перекладач не може застосувати

калькування. У субмові авіації англійський термін *nose-down* має тільки один український відповідник – *нікірування*.

Хоча в англійській субмові авіації наявні пари термінів, утворені за однією моделлю (*upstream* і *downstream*, *upwash* і *downwash*, *up-rotation* і *down-rotation* тощо), при перекладі відповідники до морфем *down-* і *-up* будуть різнитися. Напр., у реченнях *The propeller is placed at least one tip radius upstream of the wing leading edge* [Benoit, с. 145], *The actuator model yields safe estimates of the steady flow field downstream of the propeller* [Benoit, с. 148] композити *upstream* і *downstream* мають бути перекладені за допомогою словосполучень *верхній потік* і *нижній потік*, в яких перші компоненти передають значення морфем *up-* і *down-*. Відповідниками до термінів *upwash* і *downwash* слугують словосполучення *скіс угору* і *скіс униз*. Лексичні морфемми *up-* і *down-* були замінені на прикметники та прислівники, при цьому вибір частини мови залежав від семантики лексеми в мові-реципієнті та її здатності сполучатися з прикметниками або прислівниками.

Полісемічний характер корінних англійських лексемних морфем визначає складну семантичну структуру лексичної одиниці, співіснування близьких за змістом лексико-семантичних варіантів, що вимагає від перекладача не тільки звернення до широкого контексту, а й спеціальних знань у галузі авіації. Англійський префікс *over-*, який характеризує ступінь дії, у складі різних композитів виступає зі значеннями «надлишковий», «суцільний», «який переходить за межі», «який перевищує», що при перекладі викликає появу цілого ряду українських відповідників: *overbooking* – надлишкове бронювання, *overcast* – суцільна хмарність; *overrun* – викочування за межі злітно-посадкової смуги; *overshoot* – переліт при посадці; *overstressing* – перевищення установлених навантажень. Оскільки основне значення англійської лексемної морфемми виступає в трансформованому вигляді, український відповідник на морфемному рівні відсутній. Переклад композитів з морфемною *after-* ускладнений тим, що значення «позаду», яке є основним в її семантичній структурі, не можна передавати за допомогою префікса: *afterburner* – форсажна камера; *afterpart* – кормова частина конструкції. Контекст визначає вибір лексико-

семантичного варіанта при перекладі англійських композитів *burnout* і *pullout* з морфемою *out*: *burnout* – прогар; перегорання; припинення роботи (двигуна); *pullout* – виведення з пікірування; вирівнювання під час посадки. Поєднання багатозначної морфеми з різними коренями завжди дає розмаїту картину перекладних відповідників.

Деякі англійські авіаційні терміни, які містять у своєму складі багатозначну лексемну морфему, виникли в результаті переосмислення семантики загальноживаних слів – багатозначних композитів з лексемними морфемами. Так, багатозначна морфема *over-* визначила полісемічний характер семантики загальноживаних лексем *overrun* і *overshoot*: у семантичній структурі дієслова *overrun* поєднані значення «переливатися через край», «порушувати дозволені межі або строки», «спустошувати (країну)», а дієслово *overshoot* залежно від контексту може означати «схибити під час стрільби», «помилитись», «стріляти краще (за кого-небудь)», «перевищувати». Перетворившись на авіаційні терміни, ці лексеми зазнали помітної семантичної трансформації: термін *overrun* слід перекладати як «викочування за межі злітно-посадкової смуги», а українським відповідником до терміна *overshoot* виступає словосполучення «переліт при посадці».

Кореляція питомих і запозичених елементів знаходить вияв у наявності двох відповідників в українській авіаційній терміносистемі – корінної (праслов'янської за походженням) і запозиченої (греко-латинського походження) морфем, які є близькими або абсолютними синонімами. І хоча в результаті утворюються спільнокореневі лексеми з синонімічними префіксами, вони не завжди можуть кваліфікуватися як терміни-варіанти і бути взаємозамінними. Досліджуючи явище синонімії в термінології, І. М. Кочан відзначає, що «терміни-варіанти – це словотвірні синоніми, які позначають тотожні поняття, але мають деякі видозміни форми на рівні афіксації» [1, с. 32]. Англійська морфема *self-* в українській мові знаходить відповідники *само-* і *авто-*, морфема *multi-* – відповідники *багато-* і *мульти-*, морфема *anti-* – відповідники *проти-* і *анту-*: *self-contained landing forecast* – *самостійний прогноз [погоди] для посадки*, *self-routing* – *автоматична маршрутизація*; *multitube nozzle* – *багатотрубне*

сопло, *multiplex* – **мультиплексний**; *anti-icer* – **протиобліднювач**, *anti-knock* – **антидетонація**.

Питома і запозичена морфема в українській авіатерміносистемі перебувають у тісних синонімічних зв'язках, проте вільна взаємозаміна морфем у тексті з різних причин майже неможлива. Здебільшого на вибір варіанта впливає те, що в англійській мові авіаційний термін-комполит змінює свою категоріальну належність залежно від того, чи використовується він як автономний термін, чи входить до складу термінологічного словосполучення. Так, при перекладі терміна *anti-icing*, який в мові-реципієнті має відповідники *антиобмерзання* і *протиобліднювальний*, перекладач здійснює вибір з опором на синтаксичний контекст. Якщо комполит *anti-icing* входить до складу словосполучень, він виконує функцію прикметника: у реченні *Icing accumulated while the aircraft is in flight; that is, between rotation, when all protection from ground-applied **anti-icing fluids** ceases, and touchdown* [CDAAC: Circ. 2] комполит *anti-icing* входить до складу термінологічного словосполучення *anti-icing fluid*, що означає «*протиобліднювальна рідина*». Для перекладу терміна *self-adjusting* придатні варіанти *саморегулювання* та *авторегулювання*, але така вільна взаємозаміна синонімічних морфем при перекладі авіаційних термінів трапляється вкрай рідко, оскільки морфема-відповідник звичайно міцно прив'язана до певного терміна. Напр., терміни *багатотрубне сопло* і *мультиплексний* не допускають взаємозаміни синонімічних морфем *багато-* і *мульти-*.

Не менш серйозні труднощі для перекладача створює синонімія корінних і запозичених лексемних морфем в англійській авіатерміносистемі. Морфема *anti-* може вступати в синонімічні відношення з префіксом *de-*, і в окремих випадках вони мають один і той самий український відповідник. Напр., при перекладі словосполучень *anti-icing fluid* і *de-icer boot* відповідником до спільнокоренових комполитів *anti-icing* і *de-icer* виступає прикметник *протиобліднювальний*: *anti-icing fluid* – *протиобліднювальна рідина*; *de-icer boot* – *протиобліднювальна подушка*.

Латентні семи, які визначають невеликі семантичні відмінності між синонімічними морфемами *anti-* і *de-*, за певних

контекстуальних умов активізуються. Паралельне використання в одному контексті, в одному реченні термінів *anti-icing* і *de-icing* у сполученнях з іменниками *capability*, *system*, *equipment*, *procedures* є небезпечним підводним каменем, який очікує на непрофесіоналізм перекладача: *Nevertheless, it is probably a truth that there is never any benefit to be gained from continued operation in icing conditions, regardless of aeroplane de-/anti-icing capability* [CDAAC, Introduction]; *Easily removed by aircraft de-icing systems* [CDAAC, с. 4]; *Finally, design and certification of anti-icing and de-icing equipment is conducted only with respect to the requirements of Appendix C* [CDAAC, circ. 1]; *PAS Aircraft Deicing uses Premier de-icer products for de-snowing, de-icing and anti-icing procedures* [PASAD]. Переклад термінологічних словосполучень з композитами *anti-icing* і *de-icing* потребує не тільки знань основних способів і прийомів перекладу та вміння користуватися словниками, а й базової компетенції в галузі авіації. При перекладі термінологічних словосполучень з композитами *anti-icing* і *de-icing*, ужитих у наведених вище реченнях, на перший план виходить передавання імпліцитних елементів смислу: англійському *aeroplane anti-icing capability* в українській мові відповідає термінологічне словосполучення *протиобліднювальні можливості літака*, а словосполученню *aeroplane de-icing capability* відповідає українське *здатність літака прибирати лід з поверхні*. Відповідником до композита *anti-icing* виступає прикметник *протиобліднювальний*, а до композита *de-icing* – чотирикомпонентне словосполучення *прибирати лід з поверхні*. Переклад словосполучень *anti-icing equipment* і *de-icing equipment* вимагає застосування прийому лексичних додавань: англійському *anti-icing equipment* в українській мові відповідає *протиобліднювальне обладнання, яке запобігає утворенню льоду на поверхні літака*, а англійському *de-icing equipment* в українській мові відповідає *обладнання для прибирання льоду з поверхні*. Експлікації потребує переклад термінологічних словосполучень *anti-icing procedures* і *de-icing procedures*: англ. *anti-icing procedures* – укр. *протиобліднювальні процедури із застосуванням хімічних речовин, які знищують лід на поверхні та запобігають його утворенню*; англ. *de-icing procedures* – укр. *процедури з прибирання льоду з поверхні*. Для перекладу термінологічного

словосполучення *aircraft de-icing systems*, значення якого містить імпліцтну інформацію, використання конструкції з прикметником *протиобліднювальний*, що передає лише загальну семантику терміна без необхідної конкретизації, є абсолютно недостатнім. Англійському *aircraft de-icing systems* в українській мові відповідає шестикомпонентне словосполучення *авіаційні системи прибирання льоду з поверхні*.

Отже, в англійській авіаційній терміносистемі наявні композити з корінними лексемними морфемами *after-, down-, off-, -out, over-, self-, -up*. Багатозначність корінних англійських морфем та відсутність в українській мові фонетично співвідносних еквівалентів до них унеможливує в багатьох випадках використання поморфемного перекладу та калькування і вимагає комплексних лексико-граматичних трансформацій. Пошук українських відповідників до англійських авіаційних термінів-композитів з лексемними морфемами відбувається з урахуванням специфіки механізму термінотворення в українській та англійській мовах, дефінітивних і системних параметрів термінів, особливостей спеціалізації формантів, характерних для термінологічних моделей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кочан І. М. Синонімія у термінології // Мовознавство. – 1992. – № 3 (153). – С. 32–34.
2. Мешков О. Д. Словосложение в современном английском языке: Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. – М. : Высш. шк., 1985. – 187 с.
3. Bisetto, Scalise – Antonietta Bisetto and Sergio Scalise. The classification of compounds // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199695720.001. – Останнє відкриття 08.01.2015

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Bain – Jeremy Bain, Juan Cajigas, Lakshmi Sankar, Robert J. Flemming, Roger Aubert. Prediction of Rotor Blade Ice Shedding using Empirical Methods // AIAA Atmospheric and Space Environments Conference 2–5 August 2010, Toronto, Ontario Canada. – 14 p. –

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : toc.proceedings.com/10792webtoc.pdf. – Останнє відкриття 04.01.2015 р.

Benoit – Benoit G. Marinus, Marilyne Lino, Walter Bosschaerts. Propeller Installation Effects on a Semi-Span Wing // International Review of Aerospace Engineering (I.RE.AS.E). – Vol. 3. – N. 3 (June 2010). – P. 144–151.

CDAAC – Commercial & Business Aviation Advisory Circulars: Guidans Material S742.76(21), S743.98(268), S744.115(31) & S745.124(40). Airborn Icing. Ground/Flight. Training Programmes. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.tc.gc.ca/eng/civilaviation/standards/commerce-circulars-ac0130... – Останнє відкриття 04.01.2015 р.

PASAD – PAS Aircraft Deicing. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : pasdeicing.com/PAS-De-icing/usa-equipment.html. – Останнє відкриття 04.01.2015 р.

А. МЕЖЖЕРИНА

ПЕРЕВОД НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК АНГЛИЙСКИХ АВИАЦИОННЫХ ТЕРМИНОВ С ИСКОННЫМИ ЛЕКСЕМНЫМИ МОРФЕМАМИ

Статья посвящена особенностям перевода на украинский язык английских авиационных терминов-композигов с исконными лексемными морфемами (*after-, down-, off-* и др.). Выяснены закономерности структурной интеграции компонентов терминов-композигов, виды структурно-семантических трансформаций при переводе. Источник материала – словари авиационных терминов и оригинальные научные тексты (подъязык авиации).

Ключевые слова: авиационный термин, композит, морфема, семантика, грамматическая трансформация.

Н. MEZH ZHERINA

UKRAINIAN TRANSLATION OF ENGLISH AVIATION COMPOSITE TERMS WITH ORIGINAL MORPHEMES

The article deals with the translation of aviation terms-compounds with original morphemes from English into Ukrainian. The regularities of structural integration of components in English and Ukrainian aviation terms-composites

were found. The types of structural and semantic transformations in translation were analyzed. The material was taken from dictionaries of aviation terms and original scientific texts (sublanguages aviation).

Revealed that original morphemes *after-*, *down-*, *off-*, *-out*, *over-*, *self-*, *-up* are involved in the formation of English aviation terms composites. There is a lack of correlative phonetic equivalents for these morphemes in Ukrainian language and also thanks to their origin these morphemes are polysemantic. These factors make it impossible to use some kinds and techniques of translation. Polysemantic character of original English morphemes defines the complicated semantic structure of lexical units, coexistence of lexical-semantic variants with similar meaning. It requires from a translator not only to involve the wider context, but also to have specialized knowledge in the field of aviation. The correlation of original and borrowed elements finds expression in the presence of two equivalents in the Ukrainian aviation terminology – native (pre-Slavic origin) and borrowing (Greek or Latin origin) morphemes that are close or absolute synonyms. This leads to the formation of the lexemes that have a common root and synonymous prefixes. However, they can not qualified always as terms-variants and can not be used interchangeably.

The original and borrowed morphemes in English aviation terminology system are in close synonymous relations, but the free interchange of morphemes in the text is almost impossible for various reasons. In most cases there are some factors that affect the choice of variants. English aviation composite term changes its categorial belonging depending on whether it's used as a standalone term or used as a part of terminological word combination. In English aviation terminology system the synonymy of original and borrowed morphemes creates serious difficulties for a translator. The morpheme *anti-* can enter into synonymic relations with prefix *de-*. In some cases they have one and the same Ukrainian equivalent. For example, in the recipient language the term *anti-icing* has two equivalents – *антиобмерзання* and *протиобліднювальний*. Therefore when translating the term *anti-icing*, the translator makes a choice considering the syntactic context. The search of Ukrainian equivalents to the English aviation composite terms, which include the morphemes, happens taking into account specificity of the terminological units formation in Ukrainian and English. Translator must consider the semantic relation between the constituents, the terms parameters system and the peculiarities of formants which are typical for terminological models.

Key words: aviation term, compounds, morpheme, semantics, grammatical transformation.